

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21049> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Laarman, Charlotte

Title: Oude onbekenden : het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten, 1945-2005

Issue Date: 2013-06-27

5 De kolonie Suriname, 1621-1974

Dit hoofdstuk gaat in op het discours omtrent de Surinaamse bevolking in Suriname en in Nederland. Hieraan kon worden gerefereerd na de onafhankelijkheid en na de grootschalige migratie naar Nederland. De discussies omtrent de onafhankelijkheid van Suriname worden in hoofdstuk 6 behandeld.

Achtergrond

In 1621 kreeg de West-Indische Compagnie (de wic) het monopolie over de handel in en de kolonisatie van Suriname. De bemoeienis van Nederland bij de kolonie in de West was tot 1816 gering.¹ Suriname werd in Nederland als een minder belangrijke kolonie beschouwd dan Nederlands-Indië, qua prestige en economische belang. De band met Suriname was zwakker, de bekendheid met het land en zijn inwoners was geringer. Dit had gevolgen voor de acceptatie van Surinamers in Nederland na de onafhankelijkheid van Suriname.

De bevolking van Suriname

De bevolking van Suriname was divers. In de binnenlanden leefde een kleine groep inheemse Indianen. Daarnaast waren er kolonisten uit Europa en het Caribische gebied, de slaven uit Afrika – waaronder ontsnapte slaven, de marrons – en de contractarbeiders uit Brits-India, Nederlands-Indië en China.² De Afro-Surinamers en de Hindostanen waren de grootste groepen die voor en na de onafhankelijkheid van Suriname naar Nederland migreerden. Javaanse Surinamers migreerden eveneens naar Nederland, maar deze groep was kleiner. Deze drie groepen vormden in Suriname en in Nederland afzonderlijke groepen met eigen religies, talen en gebruiken. De Afro-Surinamers werden onder de Nederlanders bekend als ‘de Surinamers’ en zij zagen zichzelf ook zo. Voor de Javaanse Surinamers werd Indonesië een belangrijk land van referentie, net zoals India dat voor de Hindostanen was. Suriname was voor deze twee groepen minder belangrijk als land van culturele oriëntatie.³

De blanke, Europese bevolking vormde een kleine minderheid in Suriname. In de tweede helft van de zeventiende eeuw en het begin van de achttiende eeuw telde zij slechts enkele honderden personen (zo’n 4 procent). Het aantal slaven was vele malen groter en telde meer dan 9.000 personen (zo’n 90 procent van de totale bevolking). De koloniale overheersers hadden niet de bedoeling om van Suriname een vestigings-

kolonie te maken en migratie vanuit Nederland werd niet aangemoedigd. Er was ook weinig animo in Nederland voor deze migratie. De meeste blanke kolonisten die naar Suriname vertrokken waren Sefardische en Asjkenazische joden.⁴ Het overige deel van de blanke bevolking werd gevormd door Nederlanders, Duitsers en Franse Hugenoten.⁵ Het aandeel Nederlanders bleef in de achttiende eeuw klein en diegenen die er waren, bleven maar kort. Het waren merendeels alleenstaande mannen. De joden vestigden zich wel met gezin.⁶ Algemeen werden vrouwen niet geschikt geacht voor een leven in de tropen en het onderhouden van een gezin was duur voor een jonge kolonist. In de tweede helft van de achttiende eeuw werd bovendien besloten dat directeuren van plantages ongehuwd moesten zijn. De scheve sekseratio had tot gevolg dat blanke mannen relaties aangingen met (vrijgemaakte) slavinnen, variërend van kortstondige seksuele relaties tot zogenaamde officiële 'Surinaamse huwelijken'.⁷ Kinderen uit deze relaties waren, de status van hun moeder volgend, automatisch slaaf tenzij hun vader hen vrijkocht. De vrijgelatenen namen een tussenpositie in tussen de blanke elite en de zwarte slaven. In deze samenleving waar raciaal denken overheerste, gold dat hoe blanker zij er uit zagen, hoe beter hun kansen waren. De groep van gemengde afkomst die hieruit voortkwam vormde wel een tussengroep in de kolonie, maar zou bij de migratie naar Nederland geen aparte groep vormen, zoals dat wel gold voor de Indische Nederlanders. In hoofdstuk 6 zal blijken dat verwantschap en gemengdheid niet werd gebruikt om aanspraak te maken op een Nederlandse plicht.

Een tweede groep werd gevormd door de Afro-Surinamers, ook wel 'Creolen' genoemd. Plantages waren in de vroege koloniale periode de ruggengraat van de koloniale economie. Plantagelandbouw was arbeidsintensief en goedkope arbeid vond men in Afrikaanse slaven. In totaal werden tussen 1596 en 1829 250.300 slaven naar Suriname gebracht.⁸ Slaven werkten niet alleen op de plantages maar ook als timmerman, suikerkoker of huismeid, wat lichter werk was en dus beter stond aangeschreven.⁹ Slaven konden worden vrijgelaten. Tussen 1832 en 1863 gebeurde dit 6.364 keer. Vrijgelatenen konden concubines of kinderen van gemengde afkomst zijn, trouwe bedienden of slaven die genoeg hadden gespaard om zichzelf vrij te kopen. Twee op de drie vrijgelatenen was vrouw. Deze vrijgelaten slaven konden goede posities verwerven in de koloniale maatschappij. Dit gold vooral voor de kinderen die door hun vader waren vrijgelaten.¹⁰ Na 1795 kwam aan de slavenhandel vrijwel tot een einde.¹¹ De slavenhandel werd in 1814 afgeschaft onder druk van Engeland, dat de slavenhandel reeds eerder had verboden. Engeland dreigde, om de afschaffing af te dwingen, de Nederlandse koloniën niet aan Nederland terug te geven, die tijdens de oorlog met Frankrijk door Engeland waren ingenomen.

Het door de Fransen geïntroduceerde ideaal van vrijheid, gelijkheid en broederschap vond weerklank in Nederland. In de West leidden deze ideeën, plus discussies in Groot-Brittannië, tot de roep om afschaffing van de slavernij.¹² De afschaffingslobby was in Nederland niet heel omvangrijk noch van groot belang, in tegenstelling tot Engeland. Dit is enigszins opmerkelijk aangezien er in Nederland wel werd gedelibe-reerd over de uitwassen van het cultuurstelsel in Indië.¹³ In Engeland werd de slavernij afgeschaft in 1833. Frankrijk en Denemarken volgden vijftien jaar later. Als één van de laatste landen schafte Nederland in 1863 in Nederlandse koloniën de slavernij af met een overgangperiode van tien jaar waarin de voormalige slaven verplicht waren

op de plantages te werken.¹⁴ De slaveneigenaren kregen een financiële tegemoetkoming van de staat, die werd betaald uit het Indische batig slot.¹⁵ Met de afschaffing van de slavernij kregen de vrijgelaten slaven Nederlandse burgerrechten. Hoewel zij daarmee deel werden van de Nederlandse gemeenschap, waren zij dat op het discursieve niveau nog niet. Dit had onder meer te maken met het feit dat velen geen of slecht Nederlands spraken. Door middel van onderwijs, op Nederlandse leest geschoeid, en zending, moesten de voormalige slaven worden gesocialiseerd tot Nederlanders. In 1876 werd de leerplicht voor alle kinderen van zeven tot twaalf jaar ingevoerd en de voertaal in het onderwijs werd Nederlands. Het uitoefenen van Afrikaanse religieuze rituelen werd strafbaar gesteld.¹⁶

In de jaren 1930 raakten door de economische crisis ook in Suriname velen werkloos. Dit leidde tot protesten in 1931 en 1933. De onvrede onder de arbeiders werd vertolkt door Anton de Kom. Hij schreef *Wij slaven van Suriname*, dat een basis vormde voor het Afro-Surinaamse zelfbewustzijn. Vanaf deze periode werd er meer door Surinamers over Suriname geschreven dan daarvoor, onder meer door Anton de Kom en Lou Lichtveld. Er werd ook meer in het Sranan Tongo geschreven. Dit waren uitingen van het nationalistische bewustzijn van de Afro-Surinamers. In 1951 werd door Surinaamse studenten in Nederland Wie Eegie sanie ('onze eigen dingen') opgericht. Deze vereniging bevorderde de culturele en nationalistische bewustwording van de Afro-Surinamers. Zij pleitte bij de Nederlandse regering in de jaren vijftig voor de onafhankelijkheid van Suriname.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden de eerste politieke partijen in Suriname, verkaveld langs religieuze en etnische lijnen.¹⁷ Afro-Surinamers, Hindostanen en Javanese Surinamers schaarden zich achter hun 'eigen' partijen. De Afro-Surinamers waren verdeeld over een katholieke en protestantse partij. In 1946 ontstond de Progressieve Surinaamse Volkspartij (psv) van katholieke en de Nationale Partij Suriname (nps) van protestantse signatuur. De nps werd de grootste partij. Mede door de manier waarop het kiesstelsel was ingericht hielden Afro-Surinamers de meerderheid in de Koloniale Staten. Na de oorlog en na de onafhankelijkheid van Indonesië, ontstond ook in Suriname de zucht naar meer zelfstandigheid. Onder Afro-Surinamers was die wens sterker dan onder de andere groepen. De (opmaat tot de) debatten omtrent de onafhankelijkheid van Suriname en de positie die Afro-Surinamers daarin namen, zal in het volgende hoofdstuk centraal staan.

Een derde groep was naar Suriname gekomen als contractarbeiders na de emancipatie van slaven in 1863. Tussen 1853 en 1873 kwamen er 2.600 Chinezen naar Suriname.¹⁸ Zij werden gevolgd door arbeiders uit Brits-Indië. In Britse en Franse kolonies waren de Indiase contractarbeiders reeds ingezet als arbeiders op de plantages. In 1870 kreeg Nederland van de Britse overheid toestemming om arbeiders te werven in hun kolonie. Er zijn 64 schepen met in totaal 34.304 Indiërs aangekomen in Suriname, totdat in 1916 de Britse overheid onder druk van Indiase nationalisten de emigratie van contractarbeiders stopzette. Van de Brits-Indiërs was 70 procent jong, tussen de 16 en 35 jaar. Personen boven de 40 jaar en kinderen waren er bijna niet. Vrouwen waren met 30 procent in de minderheid en de meesten waren ongehuwd. Het merendeel van de Brits-Indische contractarbeiders hing het hindoeïsme aan (80 procent), de overigen waren moslims.¹⁹ Zij werden koelies genoemd. Dit kreeg een

denigrerende connotatie, waarna zij werden aangeduid als Hindo(e)stanen, hetgeen gedeeltelijk een verwijzing was naar hun religie. Deze term zal ik hier en in de navolgende hoofdstukken aanhouden.

De Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders kregen een contract voor vijf jaar en konden daarna op kosten van de Nederlandse staat terugkeren, of zij konden een nieuw contract afsluiten. Vanaf de jaren 1890 werd geprobeerd de contractarbeiders te bewegen langer in Suriname te blijven met de belofte van een stuk grond na afloop van het vijfjarig contract. Ofschoon terugkeer naar respectievelijk India en Indië aanvankelijk wel in de bedoeling lag, keerde 66 procent niet terug.²⁰ Het aantal bleef groeien, ook na de stop van de werving in 1916 door natuurlijke aanwas en migratie vanuit Brits-Guyana.

Hindostanen hielden vast aan de eigen cultuur en religie. De Indiase cultuur werd wel aangepast aan de Surinaamse situatie. Hoewel zij uit verschillende districten in Noord India kwamen en verschillende talen spraken, groeiden ze toe naar één gemeenschappelijke taal: het Sarnami. Het kastenstelsel verdween naar de achtergrond en één 'Indiase' kaste ontstond.²¹ De afstand tot andere groepen bleef groot. De eigen – gecreoliseerde – cultuur kon behouden worden omdat zij geografisch gescheiden leefden van het grootste deel van de Surinaamse bevolking. De meesten woonden in de rurale gebieden van Suriname. Eerst werkten zij op de plantages en toen die economisch niet meer rendabel bleken en werden opgeheven, werkten zij op eigen agrarische bedrijfjes. De Afro-Surinaamse en Nederlandse groepen woonden daarentegen merendeels in Paramaribo en werkten als ambtenaar, leraar en handelaar. De levens van Afro-Surinamers en Nederlanders enerzijds en Hindostanen en Javanen anderzijds speelden zich dus op gescheiden terreinen af; zij woonden elders, spraken een andere taal, hadden een andere religie, hadden andere beroepen en waren op verschillende momenten naar Suriname gekomen. Gemengde huwelijken kwamen weinig voor.²² De uitzonderingspositie van de contractarbeiders werd versterkt door hun juridische positie. Tot 1927 waren zij Britse onderdanen. Zij kregen vanaf 1890 onderwijs in eigen Koeliescholen in het Sarnami, met het oog op terugkeer naar India. In 1907 werd dit onderwijs opgeheven, en mocht er door Hindostaanse onderwijzers op reguliere scholen in het Sarnami onderwijs worden gegeven. Het behoud van de eigen Indiase cultuur in Suriname werd bevorderd onder het bewind van gouverneur J.C. Kielstra die tussen 1933 en 1944 gouverneur was. Hij wilde het Nederlandse beleid in Nederlands-Indië van behoud van lokale gewoontes en gebruiken implementeren in Suriname.²³

Tussen 1890 en 1914 werden er contractarbeiders op Java geworven.²⁴ Eerdere plannen daartoe waren door de Indische overheid tegengehouden, uit angst voor een arbeiderstekort daar. Uiteindelijk werd er in 1890 toch toe overgegaan. In de jaren 1920-1930 vormden de Javanen de overgrote meerderheid van de contractarbeiders.²⁵ In totaal kwamen 32.965 Javaanse immigranten naar Suriname. Van alle immigranten keerden tot 1954 26 procent (8.684 personen) terug naar Nederlands-Indië of Indonesië. De overige 24.000 Javaanse immigranten bleven in Suriname.²⁶ Bij de volkstelling van 1971 werden in Suriname 58.896 Javanen geteld, 15 procent van de totale bevolking.²⁷ Zij vormden maar een klein aandeel van de Surinaamse migranten die in de twintigste eeuw naar Nederland kwamen.

Net als de Hindostanen leefden de Javaanse Surinamers lang in gesloten gemeenschappen op het platteland en gingen er pas laat toe over werk in de stad te zoeken, later dan de Hindostanen. In 1964 was 40 procent van de Javanen in de landbouw werkzaam en slechts 6 procent in de administratieve sector. De meeste Javanen waren moslim en spraken Maleis. De Javaanse groep vormde na de migratie naar Suriname een gemêleerd gezelschap uit verschillende gebieden op Java. Toch vormden zij een hechte groep, gevoed door de herinneringen aan het geboorteland. De Javaanse taal en cultuur werd aangepast aan de Surinaamse omgeving; de Javaanse keuken werd aangepast aan in Suriname de beschikbare ingrediënten en de verschillende Javaanse dialecten vormden een nieuwe taal met woorden uit het Sranan Tongo.²⁸ De plantage-eigenaren bevorderden het behoud van de eigen tradities onder Javanen om onrust en opstandigheid te voorkomen.²⁹ Tot het aantreden van gouverneur Kielstra, voerde de koloniale overheid daarentegen een assimilatiepolitiek. In de jaren dertig werd een desastructuur ingevoerd door Kielstra zoals ook in Indië gebruikelijk was. De Javaanse kinderen gingen naar zogenoemde desascholen waar in het Javaans werd lesgegeven.³⁰ Door de kleine schaal waarop de Javanen bleven verbouwen, raakten hun dorpen geïsoleerd. Dit maakte dat de Javaanse groep in zichzelf gekeerd raakte. De onafhankelijkheid van Indonesië maakte de Javanen nog meer gericht op Java. De meerderheid van de Javanen opteerde voor de Indonesische nationaliteit met het oog op terugkeer.³¹

Hoewel het onderscheid tussen de verschillende bevolkingsgroepen niet juridisch was verankerd, zoals dat gold in Nederlands-Indië, was er in de praktijk wel onderscheid. De groepen woonden en werkten gescheiden van elkaar, spraken een andere taal, kenden andere gewoontes en gebruiken en hadden een ander (verbeeld) land of gebied van herkomst, namelijk Afrika, India en Indonesië. Dit had gevolgen voor de verhoudingen tussen deze groepen in Suriname en – na migratie – in Nederland. De verschillende bevolkingsgroepen bleven na dekolonisatie en na migratie naar Nederland gescheiden.³² De beeldvorming en de mate van kennis van de verschillende groepen onder Nederlanders verschilden eveneens.

Nationaliteit

Het toelatingsdebat in Nederland dat werd gevoerd voor de Surinaamse onafhankelijkheid werd beïnvloed door het staatsburgerschap van de inwoners van Suriname. Of een inwoner van Surinamer werd toegelaten tot Nederland was afhankelijk van zijn Nederlandse staatsburgerschap. In Suriname hadden begin negentiende eeuw alle mensen die op Nederlands grondgebied waren geboren (inclusief Suriname) het burgerlijk Nederlanderschap.³³ Tot de afschaffing van de slavernij bestond er alleen een juridische tweedeling tussen vrijen en slaven. Tot de eerste 'rechtsgemeenschap' behoorden de blanke bevolking, de vrijgelaten slaven en kleurlingen. Omdat slaven als 'zaken' werden gezien, waren zij rechteloos en konden zij geen Nederlandse onderdanen zijn of worden. Dit bleef ongewijzigd in de Nationaliteitswet van 1850.³⁴ Er waren per groep wel andere invullingen van het Nederlanderschap.³⁵

Niet alle inwoners van Suriname hadden de Nederlandse nationaliteit. De contract-

arbeiders uit Brits-India en China hadden de Britse en Chinese nationaliteit, de Javanen waren 'inheemse onderdanen niet-Nederlanders' en toen dat verdween met de onafhankelijkheid van Indonesië, stateloos.³⁶ In 1951, werd in de 'Wet nadere regelen omtrent nationaliteit en ingezetenschap 1951' geregeld dat ook Hindostanen en Javaanse Surinamers het Nederlanderschap kregen. De wet werd zonder discussie en tegenstemmen aangenomen. De achterliggende gedachte was dat er in heel het koninkrijk maar één nationaliteit zou bestaan. Het Statuut van 1954 veranderde daar niets aan.³⁷ Deze ruimdenkendheid ten aanzien van 'de West' was opmerkelijk in de periode dat de spijtoptanten nog met ontmoedigingsmaatregelen buiten de deur gehouden werden. Het feit dat de inwoners van Suriname nog maar in kleine aantallen migreerden naar Nederland en het vooral de elite betrof, zal hierbij een rol hebben gespeeld.³⁸

Het grootste deel van de Surinaamse bevolking had daarmee de Nederlandse nationaliteit tot aan de onafhankelijkheid. Zij werden tot die tijd dan ook tot Nederland toegelaten. Dit werd niet geproblematiseerd in Nederland. Wel werd in 1957 geprobeerd de afgifte van paspoorten aan Surinaamse Nederlanders, die geen werk hadden in Nederland, te beperken.³⁹ De problematisering van migratie en toelating begon pas echt aan de vooravond van de onafhankelijkheid toen de omvang van de migratie uit Suriname toenam. Dit komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Beeld van de Surinamers, 1880-1970

Het beeld van de Surinaamse bevolking onder Nederlanders in Nederland werd bepaald en overheerst door de groep Afro-Surinamers. Over de andere groepen wist de Nederlandse bevolking weinig. Het beeld van Suriname werd in de achttiende en negentiende eeuw gevormd door de reisliteratuur in het Nederlands.⁴⁰ Deze verhalen werden gezien als representaties van de werkelijkheid maar gaven een geëxotiseerd beeld van Suriname. De reisliteratuur was beperkt en werd gelezen door mensen in de hogere echelons van de maatschappij. Er bestond geen Surinaamse tegenhanger van de 'Indische' romans.⁴¹ In de twintigste eeuw werd er meer voor een Nederlandse publiek geschreven, in de vorm van reisverslagen, journalistieke reportages, informatieve boeken en expeditieverslagen. Alleen al aan reisverslagen verschenen honderd titels.⁴² De achttiende-eeuwse reisverhalen bevatten voornamelijk wetenswaardigheden over het land. Sommige hadden tot doel kolonisten te bewegen hun geluk in Suriname te zoeken. Suriname werd daarom voorgesteld als het Eldorado met een exotische natuur en een ongekende vruchtbaarheid.⁴³

Het bekendste boek over Suriname en haar bevolking, zowel nu als in zijn eigen tijd, is het boek *Narrative of a five years' expedition against the revolted negroes of Surinam* van John Gabriel Stedman uit 1796.⁴⁴ Volgens historicus Gert Oostindie heeft dit boek alle latere auteurs over de Surinaamse slavernij geïnspireerd.⁴⁵ Stedman schetste de tegenstelling tussen de rijke planters die in luxe leefden en zich immoreel gedroegen, en de slaven, die onder erbarmelijke omstandigheden leefden en aan de willekeur van de agressieve planters blootgesteld werden.⁴⁶ Stedman's boek is een bron van verhalen over en tekeningen van de gruwelijkheden die de slaven werden aan-

gedaan.⁴⁷ Hij was echter geen abolitionist. In zijn boek gaat hij uitgebreid in op zijn strijd tegen de weggelopen slaven. Zijn verhalen en tekeningen zijn wel door abolitionisten gebruikt om de wreedheid van de slavernij te onderstrepen. Deze tekeningen en verhalen worden tot op de dag van vandaag gebruikt – bijvoorbeeld in schoolboeken – om de wreedheid van de Surinaamse slavernij te illustreren. Zij hebben het beeld van Suriname in Nederland sterk beïnvloed.

Suriname kreeg meer bekendheid bij de Nederlandse bevolking door het debat over de afschaffing van de slavernij aan het einde van de negentiende eeuw, dat niet alleen in de Kamer en in de kranten werd gevoerd, maar een bredere basis kreeg door de oprichting van comités en bewegingen voor de afschaffing, vergezeld van romans, pamfletten en petitiees.⁴⁸ De kennis over Suriname kwam in Nederland uit geschreven bronnen, aangezien er weinig migratie was van en naar de kolonie.⁴⁹ Nederlanders konden ook kennismaken met de Surinaamse bevolking via de koloniale tentoonstelling in 1883 in Amsterdam, waar een groep van 28, vrijwel naakte Surinamers werd tentoongesteld en 300.000 Nederlanders kwamen kijken.⁵⁰ Eind negentiende, begin twintigste eeuw maakte de ‘zwarte mens’ een entree in reclames. Zij figureerden in reclames voor tropische producten als rum, cacao, tabak, chocolade en koffie, en verder in die voor zeep en schoen- en kachelpoets.⁵¹ Negatieve stereotypen van de zwarte mens als kinderlijk, vrolijk en onbezorgd, lui, dom, hyperseksueel, onbeschaafd en zedeloos domineerden. Een ander stereotype was dat zij een talent hadden voor muziek en dans.⁵² In de twintigste eeuw domineerden uiterlijke kenmerken zoals het witte gebit dat contrasteerde met de zwarte huid.⁵³ De kolonisten werden als wreed en ontaard neergezet.⁵⁴

Eerdere analyses van de literatuur en Kamerdebatten hebben laten zien dat het jaar 1853 een keerpunt was in het denken over slavernij.⁵⁵ Aanleiding was het verschijnen van de Nederlandse vertaling van *De Negerhut van oom Tom* van Harriet Beecher Stowe en het boek van de Nederlandse politicus Van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*. Negatieve stereotypen van zwarte mensen als kinderlijk, lui, dom, onbeschaafd en zedeloos verdwenen niet, maar werden toegeschreven aan het systeem van slavernij, en niet als aangeboren kenmerken.⁵⁶ Door zowel voor- als tegenstanders van de slavernij werden deze stereotypen gebruikt. Het verschil lag daarin dat de tegenstanders van slavernij een oplossing zagen in kerstening van de slaven. Hierdoor zou het monogaam huwelijksleven worden bevorderd en het arbeidsethos verbeteren, was de gedachte.⁵⁷

Door *De negerhut van oom Tom* en *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet* kregen de Tweede Kamer en het publiek meer aandacht voor de slaven in Suriname.⁵⁸ De publieke opinie werd gevoed door gruwelijke verhalen over het lijden van de slaven, in reisverhalen, romans en pamfletten van abolitionistische bewegingen.⁵⁹ Deze verhalen richtten zich op persoonlijke identificatie van de lezer met de slaaf. De beelden waren die van de slavin als moeder, de slaaf als mens, en als christen.⁶⁰ In de twintigste eeuw zouden deze verhalen en beelden terugkeren. Het verhaal van Susanna du Plessis en Alida bijvoorbeeld, is emblematisch geworden.⁶¹ Dit verhaal gaat over de mooie slavin Alida, die aanbeden werd door haar meester, tot grote irritatie van zijn echtgenote, Susanna. Naar verluidt liet zij de borst van Alida afsnijden en diende die aan haar echtgenoot op. De functie van het verhaal was illustratie van het onmense-

lijke karakter van de slavernij.⁶²

Schrijvers noemden de slaven 'broeders en zusters' en 'kinderen'. Marten Douwes Teenstra schreef in 1842 in een invloedrijk boek over de slavernij dat de Nederlanders alles moesten doen 'om de knellende slavenbanden uwer ongelukkige broeders en zusters te verbreken.'⁶³ De eerdergenoemde Van Hoëvell schreef:

Nederland is een Christenland – maar het doemt duizenden zijner kinderen, onder zijne vlag geboren, aan zijne bescherming toevertrouwd, tot een toestand, rampzaliger dan het lot van het redelooze schepsel. De geringste aanranding zijner godsdienst doet het gansche volk rillen van angst en verontwaardiging – maar het schaamt zich niet, om door zijn gezag menschen te laten vernederen tot het laagste peil van stoffelijke en zedelijke ellende.⁶⁴

Deze familieretoriek was – naar de geest van de tijd – op christelijke leest geschoeid: zwart en blank waren beide kinderen Gods en dus elkaars broeders en zusters. Het verschilde in die zin van de familieretoriek in Indië, dat deze expliciet christelijke connotatie van gelijkheid van de mens voor God, in Indië in veel gevallen ontbrak. In Indië werd de familieretoriek gebruikt om de (politieke en sociale) verhoudingen tussen Europeanen en inlanders te verwoorden en te rechtvaardigen. De overeenkomst tussen beide vertogen was dat door die familieretoriek werd gewezen op de verantwoordelijkheid van de Nederlanders ten aanzien van wat er in Suriname gebeurde. Het beeld van Afro-Surinamers in bronnen uit de periode rond de emancipatie was enerzijds negatief maar anderzijds werd benadrukt dat een christelijke natie haar onderdanen en haar medemensen niet onchristelijk mocht behandelen.

Eén boek wil ik er hier uitlichten: *Jetta* uit 1869 van Kwamina, pseudoniem van A. Lionarons. Het is geschreven door een Surinamer over Suriname en de afschaffing van de slavernij en is nadrukkelijk bedoeld voor een Nederlands publiek.⁶⁵ Het boek is door Maayke Botman geanalyseerd. De schrijver stelt in zijn 'woord vooraf' dat zijn doel was een Nederlands publiek uit te leggen hoe de Surinaamse samenleving in elkaar steekt, want, zo schrijft hij, het beeld dat Nederlanders hebben van Suriname is negatief, door boeken als dat van Van Hoëvell, dat hierboven werd beschreven.⁶⁶ *Jetta* speelt zich direct na de slavenemancipatie af. De roman draait om een relatie tussen de blanke doctor Duval en zijn blanke vrouw Hortense en de relatie tussen mulattin Jetta en de blanke officier Eduard. Zij zijn metaforen voor respectievelijk de ideale kolonie en het economisch en maatschappelijk verval van de kolonie.⁶⁷ Net als in het boek van Stedman, wordt de mulattin Jetta in al haar schoonheid beschreven met de gebruikelijke trits parelwitte tanden, ravenzwarte haar en donkere ogen. De zwarte man werd eveneens stereotiep beschreven:

een gespierde neger met eene athleten-gestalte, die haar met vlamme blik aanstaarde. Zijn lippen opende zich tot een spottende lach en lieten zijne schitterende tanden zien. Zijne wijd geopende neusgaten drukten het zinnelijke gevoel uit, dat hem beheerschte.⁶⁸

Hij komt over als een bijna gevaarlijke, dierlijke man met overmatige seksuele gevoelens. In een meer beschrijvend hoofdstuk stelt de schrijver:

wij schrijven het aan geheel natuurlijke oorzaken toe, dat de neger gewoonlijk niet die hooge verstandelijke ontwikkeling bereikt, waarvoor de Europeaan vatbaar is. De woeste natuur, waarin de Afrikaan, te midden van apen en ander wild gedierte leeft, oefent ongetwijfeld invloed uit op de vorming van zijne hersenmassa en zijn geheel organisme, terwijl zich die omgeving teekent op zijn stomp en dierlijk gelaat.⁶⁹

Dit was in lijn met sociaaldarwinistische denkbeelden uit dit tijd. De blanke Duval wordt daarentegen beschreven als een man die met hard werken en doorzettingsvermogen een goede positie in de maatschappij heeft weten te bereiken. Hortense voldoet aan alle normen van een waarlijk blanke vrouw en zij blinkt overal in uit: van het maken van gebak tot pianospelen. Na de dood van Jetta en Eduard voeden Hortense en Duval het kind dat geboren werd uit de 'seksuele relatie' tussen Jetta en Eduard op. Door de opvoeding door twee blanke ouders wordt het meisje, Lydia, steeds 'blanker'.⁷⁰ Zwart werd verbeeld als negatief en inferieur, blank als positief en superieur, maar het was in de Surinaamse context mogelijk om over te gaan van de ene categorie naar de andere. Het idee zien we decennia later terug in Nederlandse kranten. Marlene, een 36-jarige Surinaamse die in 1982 zo'n tien jaar in Nederland woonde zei: 'Mijn vader zei altijd: "Als ik jullie zwart opvoed, dan hebben jullie geen toekomst. Hoe witter ik jullie opvoed hoe meer kansen."' ⁷¹

Eind negentiende eeuw waren het de blanke kolonisten en Afro-Surinamers die centraal stonden in de literatuur. Oudere clichés en beelden werden opnieuw gebruikt. De contractarbeiders waren nog maar recentelijk in Suriname aangekomen en kregen weinig aandacht.⁷² Hoewel er eind negentiende en begin twintigste eeuw veel werd gediscussieerd over de contractarbeid van Javanen en Brits-Indiërs werden de Creolen gezien als de 'eigenlijke inwoners' van Suriname.⁷³ Ze werden in dit kader ook wel 'inheemsen' of 'inboorlingen' genoemd. Ik heb 80 Kamerdebatten onderzocht voor de periode 1880-1945. Het dominante debat in deze hele periode was de inschakeling van de Afro-Surinamers in de kleine landbouw om Suriname economisch te ontwikkelen. Dit beeld kwam ook naar voren in de 145 onderzochte krantenartikelen uit deze periode.⁷⁴ De retoriek die in de Surinaamse casus voor de Tweede Wereldoorlog opvalt, is de nadruk op de invloed van de slavernij op de Afro-Surinamers. De Kamerleden en journalisten meenden dat Afro-Surinamers een afkeer hadden van handwerk, regelmatige arbeid en landbouw. Als slaven hadden zij dit werk gedaan en zij hadden er bij gevolg een afkeer van gekregen. De inzet van Afro-Surinamers bij landbouwkolonisaties werd 'psychologisch fout' genoemd door Kamerlid Van Kempen (liberaal met bestuurservaring in Indië en koloniaal woordvoerder van zijn partij). Het was 'het negeeren van de lessen van de historie [en] van den aanleg [van de Afro-Surinamer]'.⁷⁵ Oude stereotypen van de zwarte man als lui, verkwistend met geld en zorgeloos kwamen tevens terug.⁷⁶ Dit werd verklaard uit de slavernij. Kamerlid Van Kol zei in 1907 dat 'hun schijnbare luidheid vaak een historisch gevolg hunner vroegere slavernij' is.⁷⁷ De Afro-Surinaamse bevolking werd in deze debatten voortdurend vergeleken met de inheemse bevolking in Indië, omdat de meeste Kamerleden ervaring hadden met en interesse voor Indië. De Indische 'inlanders' werd een hoger beschavingspijl toegedicht dan de Afro-Surinamers.⁷⁸ Er was ten aanzien van deze laatste groep geen politiek die zich richtte op 'opvoeding' tot zelfbestuur op termijn. Een tweede beeld van Suriname dat naar voren komt uit de Kamerdebatten

is het beeld van een achterliggend gebied waar nog veel ontwikkeld kon en moest worden om het tot een welvarende kolonie te maken. Dit beeld komt overeen met het beeld dat van Suriname en de Surinamers werd geschetst in de literatuur.⁷⁹ Michiel van Kempen karakteriseerde dit beeld als een 'missiegebied waarvan de bewoners nog te paaien zijn met het uit de mond nemen van het kunstgebit'.⁸⁰

In kranten waren berichten van andere groepen dan de Afro-Surinamers vrijwel afwezig. Artikelen in kranten over Javanen en Hindostanen uit de negentiende eeuw – 63 in totaal – concentreerden zich op feitelijke mededelingen. De artikelen die meer achtergrondinformatie gaven, waren negatief van aard, in de zin dat de contractarbeiders in Suriname als onbeschaafd en de Hindostanen als het uitschot van Brits-Indië werden gezien. In de twintigste eeuw werd er meer over deze groepen geschreven (230 artikelen), met name in de jaren twintig. Mijn onderzoek van de 137 langere artikelen, die verschenen in deze jaren, wees uit dat het vooral ging om het terloops noemen van Javaanse en Hindostaanse groepen. Achtergrondinformatie werd wederom niet of weinig gegeven. Een journalist hekelde in 1928 het feit dat de kennis over Javanse Surinamers bij het Nederlandse publiek gering, zo niet afwezig was.⁸¹

De Tweede Wereldoorlog sneed de koloniën van Nederland af, waardoor er weinig uitwisseling van mensen en kennis was. Suriname werd een periferie van het Koninkrijk waar weinig aandacht aan werd geschonken. Als er al debatten waren, werd er in de naoorlogse periode weinig informatie gegeven op basis waarvan een analyse kan worden gemaakt van de metaforen en beelden. Naast geschreven bronnen, reisverhalen, romans en pamfletten, kranten en Kamerdebatten werd het beeld van Surinamers beïnvloed door de aanwezigheid van Surinamers in Nederland. Hier zal ik de volgende paragraaf dieper op ingaan.

Discoursen ten aanzien van Surinamers in Nederland tot 1970

Er werd al vroeg in de koloniale geschiedenis op en neer gereisd, zij het nooit in zo grote aantallen als tussen Nederland en Nederlands-Indië. In de vroegmoderne tijd brachten kolonisten bij terugkeer naar Nederland soms zwarte bedienden, kinderen van gemengde komaf, echtgenotes of concubines mee. Kinderen van vooraanstaande Surinamers kwamen naar de Republiek om te studeren in de hoop daarna een baan te krijgen in de ambtenarij in Suriname.⁸² Er zijn geen betrouwbare cijfers voor de migratie en vestiging van Surinamers in Nederland in de vroege periode. Na 1760 reisden Surinamers op en neer tussen Nederland en de kolonie. Dit had waarschijnlijk te maken met de bloeiperiode van de plantage-economie. Het was een teken van welvaart dat huisslaven meereisden naar Nederland. De meeste slaven en de enkele Indianen keerden terug naar Suriname, de meeste vrije Surinamers bleven. Het waren vooral mannen die naar Nederland reisden.⁸³ Op 17 december 1773 werd de uitgifte van paspoorten aan slaven aan banden gelegd. Slaven werden, zoals gezegd, gezien als kapitaalgoederen en konden daarom Suriname niet verlaten. Dit was bedoeld om investeerders te beschermen. Slaven bleven slaaf na aankomst in Nederland, tot in 1838 de slavernij op Nederlands grondgebied werd afgeschaft.⁸⁴

Tussen 1945 en 1956 vertrokken 7.860 personen van Suriname naar Nederland.

Hiertoe behoorden ook terugkerende Nederlanders. Een gelijk aantal ging in deze periode naar Suriname. Na de oorlog gingen veel hoge ambtenaren op verlof naar Nederland. De bauxietindustrie had de economie doen bloeien, waardoor meer mensen de goedkoper wordende reis naar Nederland konden betalen. Surinaamse oorlogsvrijwilligers, die in de Stille Oceaan en Indonesië hadden gediend, kwamen ook naar Nederland.⁸⁵ In 1946 woonden er 3.000 Surinamers in Nederland, in 1963 8 à 10.000 en in 1966 13.000.⁸⁶ De migratie van Suriname naar Nederland had een elitair karakter: het merendeel van de migranten was student.⁸⁷ Tussen 1915 en 1950 waren er 174 West-Indische studenten en promovendi ingeschreven bij de Universiteiten van Leiden en Utrecht; het waren vooral mannen en vooral Afro-Surinamers.⁸⁸ Surinamers uit andere groepen migreerden tot 1955 zelden naar Nederland.⁸⁹ In 1946-1951 verbleven slechts vier Javaans Surinaamse studenten in Nederland.⁹⁰

Na de oorlog bleven de Afro-Surinaamse studenten oververtegenwoordigd, net als het relatief grote aandeel van Chinese studenten uit Suriname. In de loop van de jaren vijftig kwamen er steeds meer studenten uit lagere klassen naar Nederland, waar zij voorheen uitsluitend uit de hogere klassen kwamen.⁹¹ Een (academische) opleiding in Nederland was een voorwaarde voor de betere banen in Suriname. Een groot deel bleef in Nederland. Het beeld van deze groep was positief. Zij kwamen uit de hogere klassen van de Surinaamse maatschappij, spraken goed Nederlands en gingen naar Nederlandse kerken.

Hieronder zullen enkele groepen worden uitgelicht waar wel een discussie over werd gevoerd. Welk onderscheid werd benadrukt en welke functie hadden de beelden en stereotypen?

Jaren dertig en veertig: jazzmusici en zeelieden

Voor de Tweede Wereldoorlog waren Surinamers zeldzaam in het Nederlandse straatbeeld. Afro-Surinamers die aankwamen in het vooroorlogse Nederland herinnerden zich dat er (nog) geen sprake was van een negatieve houding ten opzichte van zwarte mensen, maar dat die houding eerder werd gekenmerkt door verbazing en nieuwsgierigheid.⁹² Een correctie is hier op zijn plaats, want kwetsende opmerkingen werden wel gemaakt en de Surinamers kregen niet altijd gelijke kansen.⁹³

Een andere groep Afro-Surinaamse migranten die minder is belicht in de historiografie zijn de migranten uit de lagere klassen die als zeelieden in Nederland aankwamen en in Nederlandse havens werk zochten. Het feit dat er nog weinig Afro-Surinaamse migranten waren en dat ze er 'exotisch' uitzagen in de ogen van de Nederlanders, maakte het voor de Afro-Surinamers mogelijk om niches te vinden bijvoorbeeld in de sport (als bokser), in de amusementsindustrie als jazzmusicus of barman en als model bij kunstacademies. Juist de entertainment business stond open voor Afro-Surinaamse migranten omdat dit werk de *status quo*, de machtsverhouding tussen zwart en wit, niet aantastte: dit soort werk paste binnen de grenzen van de bestaande beelden en rolpatronen.⁹⁴

Hun aanwezigheid werd wel geproblematiseerd waar het relaties van Afro-Surinaamse migranten uit de lagere klassen met Nederlandse vrouwen aanging.⁹⁵ Het klasse-element speelde, naast etniciteit, blijkbaar een grote rol in de problematisering

van gemengde relaties, aangezien gemengde relaties van Surinaamse migranten uit de hogere klassen, zoals de studenten, minder stof deden opwaaien. Tussen 1930 en 1949 verschenen er honderden krantenartikelen over de jazz als zwarte muziek.⁹⁶ Er werd verband gelegd tussen zwart-zijn en jazz, niet tussen Surinamer-zijn en jazz.⁹⁷ De 'avant-gardistische' populariteit van de jazz en van Afro-Amerikaanse jazzmusici zoals Louis Armstrong en Duke Ellington bereikten via Parijs Amsterdam.⁹⁸ Voor veel Nederlandse jazzliefhebbers was een donkere huidskleur synoniem aan authenticiteit jazz. Hoe donkerder een (Afro-Surinaamse) jazzmusicus was, hoe populairder hij was. Hij werd geacht dicht bij zijn Afrikaanse *roots* te staan, waardoor alleen hij 'echte jazz' kon spelen. Muzikale kwaliteiten waren soms van ondergeschikt belang.⁹⁹ In feite waren de zwarte barman en jazzcombo's niet meer dan een exotische decoratie van de club; een decoratie waarin deze zogenaamde '*negro clubs*' verschilden van ander bars en clubs.¹⁰⁰ De Afro-Surinaamse migranten probeerden te profiteren van het positieve beeld van zwarte Amerikaanse jazzmusici door hun namen te veranderen. Zij refereerden niet alleen aan de Amerikaanse jazz maar ook aan de Amerikaanse slavernij om de muziek meer authenticiteit te geven. Een band die helemaal bestond uit Afro-Surinaamse muzikanten heette de 'Harlem Swing Band'.¹⁰¹ De Afro-Surinaamse muzikant Theodoor Kantoor noemde zichzelf Teddy Cotton. De bezoekers van de *negro-clubs* wisten waarschijnlijk niet dat de muzikanten uit Suriname kwamen. De Afro-Surinaamse migranten refereerden aan een stereotype over mensen van Afrikaanse afkomst als goede muzikanten met veel ritmegevoel.¹⁰² Toen veel Afro-Surinamers hun baan kwijtraakten (zoals ik hieronder zal beschrijven), reageerde het weekblad *Het Leven*, in een passage vol uitroepetekens, met een verwijzing naar de specifieke positie van Afro-Surinamers vanwege hun koloniale banden: 'Wat moet men met deze mensen beginnen? Men kan hen toch niet het land uitzetten! Zij hebben toch hun paspoort! Zij komen uit een Hollandse kolonie!'¹⁰³

Jazzmuziek en het 'nieuwe dansen' (zoals de *Shim Sham*) waren niet bij iedereen populair. Sommige muziekcritici schreven dat jazz niet meer was dan primitieve 'jungle muziek' die – wat nog verontrustender was – tot doel had seksuele lusten op te wekken. Dit laatste werd als een bedreiging gezien voor jonge Nederlandse vrouwen.¹⁰⁴ In jazzclubs konden zwarte mannen en blanke vrouwen elkaar ontmoeten en met elkaar dansen. Dat werd gezien als de opmaat voor 'het plegen van ontucht' van zwarte mannen met (minderjarige) Nederlandse vrouwen.¹⁰⁵ Er gingen stemmen op om de clubs te sluiten om blanke vrouwen te beschermen. Impliciet werd verondersteld dat een witte vrouw niet voor een relatie met een zwarte man zou kiezen en dat zwarte mannen zich opdrongen. Vooral blanke vrouwen uit hogere klassen werden geacht zich verre te houden van contact met zwarte mannen. Dit gold niet specifiek voor Afro-Surinamers, maar zien we ook terug in andere periodes en geografische contexten.¹⁰⁶ De vrouwen die wel relaties aangingen met zwarte mannen – al was het alleen maar dansen – werden als oud en promiscue neergezet. Zij waren onaantrekkelijk voor een Nederlandse man en 'schoten' er daarom op 'over'. Een journalist van een jazztijdschrift schreef in 1935 na zijn bezoek aan een zogenaamde zwarte jazz club in Londen:

Goed gehumeurde niggers [waren er] met of zonder – meestal leelijke – blanke vrouwen. 't Schijnt dat coloured people een jammerlijke smaak hebben wat dat betreft. Soms is het pijnlijk: zoo'n prachtige, jonge, veerkrachtige kerel, heel in z'n nopjes met een bijna af-tandsche, verlepte schoonheid, die den naam van "meisje" moet dragen.¹⁰⁷

Dit is een beeld dat ook in andere bronnen over andere landen en andere tijden voorkomt.¹⁰⁸ Dat witte vrouwen en zwarte mannen elkaar konden ontmoeten in deze dansclubs, baarde de hoofdcommissaris van de Amsterdamse zedenpolitie in 1936 grote zorgen, niet zozeer waar het oude en onaantrekkelijke 'vrouwen' betrof maar *wel* waar ging om minderjarige 'meisjes'. De hoofdcommissaris adviseerde in 1936 de burgemeester van Amsterdam om de *Kit Kat Club* te sluiten of op zijn minst alle Afro-Surinaamse werknemers te ontslaan. Aanleiding hiervoor was dat twee meisjes van de plaatselijke HBS hadden verklaard aangerand te zijn in de *Kit Kat Club*. Hier kwamen klasse, etniciteit en gender samen: slimme, Nederlandse meisjes uit gegoe-de gezinnen zouden zich nooit vrijwillig inlaten met zwarte mannen, zo was het idee. De commissaris gaf toe dat het de eigen schuld was van het meisje dat zij onzedelijk was betast (zij verklaarde dat ze 'gewoon gek' was 'op negers'), maar meende ook dat het een 'gelukkig toeval' was dat er niets 'ergers' was gebeurd.¹⁰⁹ De hoofdcommissaris schreef:

Ik acht het optreden van deze Surinamers als musici in openbare gelegenheden een groot moreel gevaar voor de vrouwelijke Nederlandsche jeugd. Het is in de practijk voldoende gebleken, dat deze Surinamers een funesten invloed uitoefenen op jeugdige meisjes, die ééndeels zich voelen aangetrokken door de zwarte huidskleur van deze lieden, anderdeels zich laten meeslepen door hun barbaarschen muziek. In volkomen overeenstemming met den Burgemeester heb ik daarom den houders van de hier na te noemen inrichtingen aangezegd, de bij hun musicerende Surinamers te ontslaan [...] Het spreekt vanzelf dat ik deze Surinamers overigen niet in hun bestaansmogelijkheden wensch te beperken; ik wil alleen een eind maken aan de betreurenswaardige gevolgen, welke hun wijze van muziek maken en van dansen, voor jeugdige meisjes heeft.¹¹⁰

De burgemeester van Amsterdam lichtte de Minister van Binnenlandse Zaken in over het succes in de strijd tegen gemengde relaties door de sluiting van de jazzclub, die op zijn beurt de burgemeesters van de andere grote steden adviseerde het voorbeeld van Amsterdam te volgen. Dit leidde tot Kamervragen in 1937 over het weigeren van het afgeven van vergunningen aan caféhouders in Amsterdam, die Surinamers in dienst wilden nemen.¹¹¹ Kranten schreven erover. Minister Boeijen van Binnenlandse Zaken (CHU) zei in het Kamerdebat dat 'meisjes, den kinderschoen nauwelijks ontwassen in handen van deze menschen zijn gevallen':

het euvel, waarom het hier gaat, niet alleen gebleken is in Den Haag en in Amsterdam, maar in meer gemeenten, waar Surinaamsche negers werkzaam waren. [Bovendien bleek], dat de delicten van zeer ernstigen aard, van buitengemeen ernstigen aard waren en dat zij een zeer groot gevaar, niet alleen voor de zedelijkheid, maar ook voor de volksgezondheid opleverden.¹¹²

De politiecommissaris schreef dat een jazzcombo de bezoeker 'in Artis verplaatst' en 'het optreden dezer "mensapen" [is] walgelijk om aan te zien'.¹¹³ 'Gekleurde buitenlanders vormen een gevaar voor blanke meisjes. Tal van minderjarige vrouwen worden

door deze lieden sexueel ten val gebracht en veelal komen daaruit geboren kinderen ten laste van het Armenbestuur.¹¹⁴ De mogelijkheid dat de vader het kind en de moeder (financieel) zou ondersteunen werd niet genoemd. De reden dat ik dit zo uitgebreid behandel, is dat zijn actie, om de Amsterdamse meisjes te beschermen, landelijke consequenties heeft gehad.

Er werd niet aangenomen dat het een vrije keuze van de meisjes kon zijn geweest en omgekeerd werd de Afro-Surinaamse man er direct van beschuldigd het meisje te hebben aangerand. Hieraan lag ten grondslag dat (seksuele) zelfdiscipline als een marker van de blanke identiteit en met name van de blanke hogere klasse werd beschouwd. De vermeende aanrander behoorde tot geen van beide en er werd aangenomen dat hij losbandig was. De angst en het negatieve discours waren geenszins ingegeven door het aantal (vermeende) vergripen of de omvang van de dreiging (volgens schatting van Gert Oostindie waren er ongeveer 20 Surinaamse musici werkzaam in deze periode), maar door het idee dat het zou kunnen gebeuren.¹¹⁵ Dat was reden genoeg om actie te ondernemen. Deze ideeën over de seksualiteit van de raciale ander, waren geënt op eeuwenoude stereotypen van de heethoofdige man van Afrikaanse afkomst die door zijn seksuele losbandigheid een bedreiging is voor onschuldige witte meisjes. 'Voor de moreel zwakkeren', zoals vrouwen die een relatie hadden met een zwarte man werden genoemd, waren de 'publieke danszalen de poorten van de prostitutie'.¹¹⁶

Samenvattend kunnen we zeggen dat stereotypen die werden gebruikt ter rechtvaardiging van de slavernij na migratie in Nederland werden gecontinueerd, zij het met een iets gewijzigde functie. Deze stereotypen waren het talent voor zang en dans, maar ook de hyperseksualiteit van de zwarte man. Er waren terreinen waarop Afro-Surinamers werden geaccepteerd en het beeld positief was. Feit bleef dat ook via positieve beelden uiteindelijk het verschil met Nederlanders werd benadrukt door exotisering van de zwarte mens. De Afro-Surinamers kregen een plek toebedeeld binnen de Nederlandse maatschappij waarbinnen zij werden geaccepteerd, maar daarbuiten lagen de kaarten anders. De jazzmedaille had een andere kant. Deze muziek werd neergezet als oerwoudmuziek, als onbeheerst en lustopwekkend. Het refereerde aan stereotypen over de seksualiteit, onbeheerstheid en onbeschaafdheid van zwarte mensen. Deze beelden hadden na de afschaffing van de slavernij en na migratie naar Nederland tot doel de ondergeschikte positie van zwarte mensen te rechtvaardigen. Kleur en klasse werden belangrijk gemaakt. Voornamelijk zwarte mannen uit de lagere klassen werden als een bedreiging gezien. Zwarte vrouwen waren er in Nederland in deze periode nog maar heel weinig. De koloniale banden en de Nederlandse nationaliteit waren niet van belang voor de mate waarin Afro-Surinamers als deel werden gezien van de Nederlandse natie. Het discursieve burgerschap richtte zich op kleur en klasse.

Jaren zestig: arbeiders en verpleegsters

In de jaren zestig werd er in Suriname personeel geworven voor meerdere sectoren, waaronder de zorg. In de jaren zestig veranderde de houding ten opzicht van Surinamers. Begin jaren zestig werden Surinamers onderwerp van beleid van het ministerie

van Maatschappelijk Werk. Dit beleid was niet gericht op assimilatie, zoals bij de Indische Nederlanders het geval was geweest, maar op tijdelijke opvang.¹¹⁷ Surinamers hadden immers de mogelijkheid terug te keren. Het Ministerie van CRM ging er vanuit dat, 'het verschil met de geassimileerde Indische Nederlanders is dat zij moesten blijven, terwijl voor de Surinamers en Antillianen integendeel terugkeer altijd mogelijk is.'¹¹⁸ Het beleid was gericht op tijdelijke opvang en studie van Surinamers in Nederland en bevordering van remigratie (mede door financiële steun voor de opbouw van Suriname).¹¹⁹

Het aantal migranten uit Suriname nam toe en de sociaal-economische positie van de migranten veranderde. Er verschenen meer berichten in de pers over criminaliteit van Surinamers en hun vermeende onaanangepastheid. Dit zal in hoofdstuk 6 verder beschreven worden. De politiek baseerde zich op wetenschappelijke schattingen en voorspellingen van het aantal Surinamers, dat nog zou komen.¹²⁰ De problematische Surinamer was Afro-Surinamer, man en laagopgeleid. Dit werd synoniem voor 'de Surinamer' in het algemeen. Er was vrijwel geen aandacht voor de vrouwen (tenzij als slachtoffers van de mannen), voor Surinamers uit de hogere klassen of voor Hindostanen en Javaanse Surinamers. Het koloniale verleden en de bijzondere band met Suriname werd wel belangrijk gemaakt in wetenschappelijk onderzoek naar Surinamers: de kennis van de Nederlandse taal en mores vóór aankomst in Nederland maakte dat zij een stapje voor hadden op andere migrantengroepen, zoals de gastarbeiders.¹²¹

De Nederlandse media definieerden de Surinamers niet zozeer als koloniale onderdanen. De oorzaak hiervan lag gedeeltelijk in de verzuiling. Een Surinaamse immigrant werd in eerste instantie ingedeeld in naar geloof zoals dat ook gold voor de rest van de Nederlandse bevolking. In de jaren zestig werd het slavernij- en kolonialismediscours wel steeds belangrijker. Hans van Amersfoort verklaarde dit vanuit de rol van de Nederlandse media in de vormgeving van het Surinaamse nationalisme.¹²² Hij stelde dat Surinamers, in Nederland en in Suriname, alleen in de media konden komen als zij voor hun betoog neokoloniale of centrum-periferie argumenten gebruikten, in navolging van een bredere, internationale mode. Slavernij, kolonialisme en uitbuiting werden in het publieke debat belangrijk gemaakt en deze ideeën sijpelden door naar bredere lagen van de bevolking. De Nederlandse media konden hierin een grote rol spelen, stelt Van Amersfoort, omdat de Surinamers in Nederland zo'n heterogene groep vormden, zonder duidelijke instituties en leiders. Surinamers die hun ideeën wilden verspreiden konden alleen een achterban verwerven als ze via de Nederlandse media bekend waren geworden. Van Amersfoort voegt daaraan toe dat dit nationalisme en het neokolonialistisch denken wel beperkt bleef tot het Afro-Surinaams nationalisme. Er werd telkens verwezen naar de Afrikaanse afkomst en de tijd van slavernij, maar dat was voor de Hindostanen en Javaanse Surinamers geen identificatiebasis. Dit nationalisme, dat ingegeven werd door het neokolonialisme, ging uit van het idee dat de Surinaamse onafhankelijkheid aan Nederland ontworpen moest worden (zoals een slaaf moest worden vrijgemaakt van zijn eigenaar), terwijl de Nederlandse overheid er helemaal niet onwelwillend tegenover stond.

Tegen de twee groepen Surinamers, die in deze periode naar Nederland kwamen, de verpleegsters en de arbeiders, werd verschillend aangekeken. De verpleegsters, die zonder uitzondering vrouw waren, werden niet als bedreiging of als concurrenten ge-

zien.¹²³ De gezondheidszorg zat in de naoorlogse jaren te springen om verpleegsters. Zij werden door de instellingen zelf geworven in Suriname. Het kwam niet tot een nationale, grootschalige werving omdat er ook in Suriname een tekort was. De schatting is dat er in 1958 in Nederland 2 à 300 Surinaamse vrouwen in de Nederlandse gezondheidszorg werkten.¹²⁴

De mannelijke arbeiders uit lagere sociaal-economische klassen werden daarentegen wel als bedreiging ervaren. John Schuster stelde in zijn dissertatie dat waar voorafgaand aan de jaren zestig nog positief of op zijn minst onverschillig naar Surinamers in Nederland werd gekeken, de Surinaamse migrant vanaf de jaren zestig in toenemende mate werd gecriminaliseerd en dan vooral de 'creoolse arbeider'. Dit werd beïnvloed door aanhoudende negatieve berichtgeving over Afro-Surinaamse migranten in de Nederlandse media in de jaren zestig. Dit noopte de Nederlandse overheid ertoe een commissie in te stellen die onderzocht in hoeverre het beeld in de media van de vermeende problematische integratie van Afro-Surinaamse migranten op waarheid stoelde. *De Telegraaf* wekte de indruk dat veel Surinamers souteneur waren door één van de Amsterdamse politiechefs te citeren: 'Soms komen nieuw aangekomenen hier, en als we dan vragen wat zij willen bereiken in Amsterdam is het antwoord: "Souteneur worden."' ¹²⁵ Over Rotterdam werd bericht dat 90 procent van de 40 à 45 Surinamers die op Katendrecht woonden, souteneur was. Sterker nog, er gingen zelfs geruchten dat de rijkere onder hen blanke slavinnen uit Frankrijk haalden om ze te verhandelen.¹²⁶ Het is tekenend voor de omslag in het denken over Surinaamse migranten in Nederland in deze periode. In het discours domineerden de messentrekker, dief, souteneur en zelfs blanke slavinnenhandelaar.¹²⁷ Kortom, Surinamers werden gezien als een bedreiging voor de Nederlandse samenleving en vooral als een bedreiging voor de Nederlandse vrouw. In *Het Vrije Volk* stond over een berovingrechtszaak: 'Het speet [de officier van justitie] te moeten zeggen dat onder de Surinaamse landgenoten van verdachten veel kaf onder het koren schuilt.'¹²⁸

Beleidsmakers en journalisten waren niet alleen bang voor de Surinamers die er al waren, maar meer nog voor diegenen die nog zouden komen. Enerzijds moesten Nederlandse vrouwen worden beschermd tegen 'vreemde' mannen, anderzijds was er altijd de vrees voor de komst van nog meer migranten. De voorzitter van het Surinaams Verbond vertelde een journalist van *De Telegraaf*:

"Nu krijgt een jongen dáár een brief van een jongen hier. Hij schrijft je moet hier komen, man. Als je geen werkt hebt, krijg je steun en de vrouwen willen je graag. Zo graag, dat ze zelfs de kost voor je verdienen. Wat zal zo'n jongen anders doen, dan zo gauw mogelijk naar Holland zien te komen?", vraagt de heer Lauriers zich af. "Overigens: voor mijn part zette de Nederlandse politie alle lastposten morgen op de boot naar Suriname. Maar uitwijzen schijnt niet te kunnen".¹²⁹

Uit de laatste zin blijkt het spanningsveld tussen nationaliteit (Surinamers hebben Nederlandse nationaliteit en dus dezelfde rechten als andere Nederlanders) en een gecriminaliseerde etniciteit. *De Telegraaf* noemde drie 'verlokkingen' voor de Surinaamse arbeiders om naar Nederland te komen: ten eerste de bijstand waardoor 'men ook zonder te werken in leven kon blijven', ten tweede de afwezigheid van racisme en ten derde de aantrekkingskracht op Nederlandse vrouwen 'uit bepaalde milieus'.¹³⁰ Het

idee dat de Surinaamse man alleen zou werken om zichzelf in leven te houden, kwam tussen 1880 en 1945 ook voor naar aanleiding van de inzet van Afro-Surinamers in de landbouw. Naar aanleiding van deze en andere verontrustende berichten in de pers over de vermeende problematische integratie van een grote groep Surinaamse arbeiders, onderzocht de commissie Bayer deze groep nader.¹³¹ De problemen van de Surinaamse arbeiders op het gebied van criminaliteit en werkgelegenheid werden in het rapport van de commissie Bayer onderzocht in relatie tot de Surinaamse cultuur en het vermogen van de Surinamers zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur.¹³² De conclusie van het rapport was dat problemen niet zozeer te wijten waren aan 'de Surinaamse cultuur' – want bij de Surinaamse studenten waren geen problemen geconstateerd, alleen bij de arbeiders – maar aan het feit dat ze tot de 'creoolse arbeidersklasse' behoorden. Hun lage sociaal-economische positie impliceerde een zeker onvermogen om zich aan te passen aan de Nederlandse, burgerlijke mores.¹³³ Hier waren etniciteit, gender en klasse sterk met elkaar verweven. Bovendien waren deze opvattingen echo's van koloniale opvattingen over de zwarte man; als lui en als (hyper)seksueel. Eén van de aspecten van de integratie en aanpassing van Surinaamse mannen die het rapport belichtte was hun liefdesleven en dan uitsluitend met Nederlandse vrouwen. Het krijgt in het rapport opvallend veel aandacht en wordt nadrukkelijk als een probleem aangemerkt. Het feit dat de eventuele gemengde relaties van Surinaamse vrouwen – merendeels verpleegsters – geheel buiten de aandacht bleef, laat zien hoe belangrijk onderliggende ideeën over gender een rol speelden in dit debat. Een Surinaamse vrouw kon gevoelsmatig door haar huwelijk tot de groep van de Nederlanders gaan behoren en werd daardoor niet bedreigend, terwijl de Surinaamse man een Nederlandse vrouw kon 'veroveren' waardoor zij verloren was voor de groep van de Nederlanders. Het hoofdstuk over gemengde relaties begint als volgt:

Tot de stereotypen die in Nederland gelden ten aanzien van Creoolse mannen hoort wel in de eerste plaats de opvatting dat 'geen vrouw voor hen veilig' zou zijn. [...] Deze [creoolse] gezinsstructuur dateert nog uit de slaventijd, toen mannelijke slaven wel afzonderlijk werden verkocht en ook vrouwen met haar kinderen wel onvrijwillig van meester veranderden. En na de afschaffing van de slavernij waren de mannen soms langdurig van huis om in het onderhoud van het gezin te voorzien. Er waren dan ook mannen die in verschillende plaatsen verschillende gezinnen onderhielden.¹³⁴

De verklaring voor dit verschil werd gezocht in het slavernijverleden. De slavernij was op dat moment al honderd jaar afgeschaft en de Surinaamse migranten die onderzocht werden, waren nooit zelf slaven geweest, noch hun ouders. Toch werd er een soort overerfelijkheid van de negatieve gevolgen van slavernij voor het gezinsleven verondersteld.¹³⁵ Het slavernijverleden werd belangrijk gemaakt als argument voor vermeende cultuurverschillen.

Conclusie

De Afro-Surinamers hebben in de koloniale periode het beeld bepaald van 'de Surinamers' en zijn het meest bediscussieerd in de pers en in de Kamer voor de grote mi-

gratie van de jaren zeventig. Het slavernijverleden heeft het beeld van Suriname en de Afro-Surinamers beïnvloed via kranten, Kamerdebatten, boeken en pamfletten. Deze beelden en stereotypen waren zo herkenbaar geworden dat hierop kon worden teruggegrepen in debatten in de jaren dertig en zestig van de twintigste eeuw die in essentie gingen over de in- en uitsluiting van de groep Afro-Surinamers van de Nederlandse natie. De functie van deze stereotypen veranderde wel. De handel in mensen als slaaf werd gelegitimeerd met negatieve stereotypen als dom, onbeschaafd, lui, heidens en onbeheerst: als minderwaardig aan de blanken.¹³⁶ In discussies in de twintigste eeuw was deze functie door de afschaffing van de slavernij weggefallen. Wel bleef de onderliggende functie bestaan, namelijk het maken en rechtvaardigen van onderscheid tussen blank en zwart en de laatsten uit te sluiten van een gelijkwaardige positie binnen de Nederlandse natie. Juridisch gezien was er geen sprake van onderscheid: alle inwoners van Suriname en Nederland aan de Noordzee waren Nederlandse staatsburgers, maar discursief werd er wel onderscheid gemaakt.

Problematisering van de migratie voor 1970 hing samen met klasse, gender en aantallen. Studenten werden lange tijd niet discriminerend bejegend, zolang zij goed Nederlands spraken en naar de kerk gingen. Hun aantal was ook te klein om ze als een bedreiging of concurrentie te worden ervaren. Het keerpunt lag bij het stijgende aantal en de lage sociaal economische klasse van de Surinaamse mannen die naar Nederland kwamen. Bedoeld of onbedoeld had de problematisering van de Surinaamse migratie en de criminalisering van de Afro-Surinaamse arbeiders tot gevolg dat de weg werd vrijgemaakt voor een debat over een toelatingsregeling voor Surinaamse staatsburgers en de onafhankelijkheid van Suriname.

De focus op momenten van debat zorgt ervoor dat de groep Hindostanen in dit hoofdstuk nog buiten beeld is gebleven. De kennis over Hindostanen bij Nederlanders voor hun komst naar Nederland in de jaren zeventig was gering door de afwezigheid van debat. Zij migreerden voor de grote migraties van de jaren zeventig maar mondjesmaat naar Nederland. Deze groep zal in het volgende hoofdstuk meer aandacht krijgen.